

LUND UNIVERSITY

Nordens äldsta bevarade byggnad?

Dalby kyrkas värde mellan historia och framtid

Borgehammar, Stephan

Published in:

Kyrkobyggnad och kyrkorum

2017

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Borgehammar, S. (2017). Nordens äldsta bevarade byggnad? Dalby kyrkas värde mellan historia och framtid. I J. von Bonsdorff, I. Brohed, & A. Jarlert (Red.), *Kyrkobyggnad och kyrkorum: Forskningsfrågor* (s. 9-36). (Konferenser; Vol. 90). Kungliga Vitterhets- historie- och antikvitetsakademien.

Total number of authors:

1

Creative Commons License:

Ospecificerad

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Kyrkobyggnad och kyrkorum

Forskningsfrågor

Redaktörer:

Jan von Bonsdorff, Ingmar Brohed & Anders Jarlert

Konferenser 90

KUNGL. VITTERHETS HISTORIE OCH
ANTIKVITETS AKADEMIEN

Nordens äldsta bevarade byggnad?

Dalby kyrkas värde mellan historia och framtid

Stephan Borgehammar

Dalby kyrka i Skåne brukar dateras till cirka år 1060. Ofta beskrivs den som Nordens äldsta stenkyrka (fig. 1). Om det är sant skulle den till och med kunna vara Nordens äldsta bevarade byggnad. Är den det?

Frågan inbjuder till eftertanke och motfrågor. Först värjer vi oss kanske mot det höga anspråket. Det skaver mot Dalby kyrkas plats i vårt medvetande och i vår värdehierarki. Innan vi delar ut en sådan utmärkelse måste kandidatens värdighet ställas bortom alla tvivel. Vi frågar oss: Är dateringen till år 1060 korrekt? Vad syftar den på – kyrkans grundläggning eller dess invigning? Vilka konkurrenter har Dalby kyrka om titeln och vad vet vi om dem? Och vad menar vi med bevarad? Är en tillräckligt stor del av den ursprungliga kyrkan i Dalby bevarad och är den tillräckligt väl bevarad?

Denna artikel ger en hjälp på väg mot att besvara några av dessa frågor, men vill först och främst ställa en mer grundläggande fråga. Om Dalby kyrka visar sig vara Nordens äldsta bevarade byggnad, är detta då det viktigaste vi har att säga om den? Ålder har onekligen betydelse för ett föremåls värde. Tidens tand tär ständigt på det materiella kulturarvet. De föremål som kan förbinda oss med vår äldsta historia är få och därför dyrbara. Men frågan måste ändå ställas: Har inte Dalby kyrka *andra* egenskaper som är mer värdefulla än dess ålder? Vilka skulle dessa i så fall kunna vara? Och vilken betydelse får vår värdering av Dalby kyrka – vårt *sätt* att uppfatta dess värde – för hur vi väljer att vårda kyrkan i framtiden?

De nämnda frågorna kommer jag att bearbeta i tre steg. Först dryftar jag Dalby kyrkas ålder och ger en ganska utförlig översikt av dess historia, som jag indelar i åtta faser. Här lyfter jag fram kyrkans dokumentvärden, vilka är många och stora. Sedan diskuterar jag mer kortfattat kyrkans upplevelsevärden och vad jag kallar dess nyttovärden. Med nyttovärden menar jag de förtjänster och brister som kyrkan har ur brukarnas, främst

Fig. 1. Dalby kyrka från söder. Foto: Stephan Borgehammar, 12 november 2012.

Dalby församlings, perspektiv.¹ En diskrepans kommer att framträda mellan höga dokumentvärden å ena sidan och mediokra upplevelse- och nyttovärden å den andra. I ett tredje steg diskuterar jag hur man hanterar denna diskrepans i dag och hur den skulle kunna hanteras i framtiden. Jag kommer att påstå att Dalby kyrkas framtid – liksom alla kyrkors och andra historiska byggnaders framtid – till stor del bestäms av hur vi väljer att den ska uppfattas och uppskattas, vilket speglas i hur vi skriver och talar om den. Våra ord skapar verklighet. De har kraft att bygga upp och förgöra, att bevara och förändra.

¹ Jag vill undvika termen bruksvärde, eftersom den normalt endast syftar på det ekonomiska värdet. När det gäller innebörden i termerna dokumentvärde och upplevelsevärde hänvisar jag till Unnerbäck 2002, s. 21–25; tillgänglig elektroniskt: <http://www.raa.se/publicerat/9789172096073.pdf> [2017-06-19].

Dalby kyrkas historia

Dalby kyrkas ålder antyds av två historiska uppgifter. I Lunds domkyrkas nekrologium står att kung Sven Estridsson (1047–1076) var den som först byggde en kyrka i Dalby.² Av Adam av Bremen får vi veta att kung Sven indelade Skåne i två stift, Lund och Dalby, och placerade Eginio som biskop i Dalby.³ Denna händelse dateras numera till år 1059.⁴ Att en biskop behöver en kyrka är uppenbart, men ingen bevarad text säger något om huruvida Eginio (död cirka 1071)⁵ kom till en färdig kyrka eller till en byggarbetsplats, eller om bygget påbörjades när han kom dit. Genom ett studium av allt tillgängligt källmaterial – historiska vittnesbörd, arkeologiska rapporter och den bevarade byggnaden – och genom en kombination av stilhistoriska iakttagelser och plausibilitetsresonemang har Georg Welin nått fram till hypotesen att Dalby kyrkas långhus byggdes cirka 1053–1066, det ursprungliga koret och västpartiet cirka 1075–1081.⁶ Än så länge står Welins hypotes oemotsagd. Men för att bekräfta den behövs fasta kronologiska hållpunkter i form av dateringar med en tillförlitlig naturvetenskaplig metod.⁷

Försök har gjorts. Under södra sidoskeppets tak finns ett välbevarat parti av kyrkans ursprungliga murverk. Den 19 juli 2012 inspekterade jag murverket tillsammans med två antikvarier, Gertie Ericsson och Petter Jansson. Vi fann rester av två trädgrenar i murverket, vilka vi tolkade som lämningar efter den byggnadsställning som användes när kyrkan först uppfördes. En flisa från en av grenarna analyserades samma höst med ¹⁴C-metoden och daterades till mellan 1020 och 1160 – tyvärr ett mycket brett tidsspänn. Under våren 2013 analyserades även murbruk från Dalby kyrkas äldsta delar med ¹⁴C-metoden, med lika nedslående resultat.⁸ Ett tag fanns det en förhoppning om att ¹⁴C-dateringen skulle kunna preciseras med hjälp av dendrokronologi, men för närvarande tycks den vägen vara stängd. Även om det vore möjligt att ta ut trädgrenarna ur murverket är de för smala, det vill säga antalet årsringar är för litet, för att de med nu gängse metoder ska kunna ge en hållbar datering.⁹ Tills vidare kan vi alltså varken bekräfta eller dementera Welins hypotes.

2 *Necrologium Lundense. Lunds domkyrkas nekrologium*, red. Weibull 1923, s. 69.

3 Adam av Bremen, lib. IV, cap. 2–3, 8, red. Schmeidler 1917 (nytr. 1977, 1993), s. 230f, 235f; svensk övers. av Emanuel Svenberg 1984, s. 205, 208.

4 Gelting 2004, s. 190.

5 Adam av Bremen säger att Eginio dog efter att ha varit biskop i tolv år: lib. IV, cap. 9, red. Schmeidler 1917, s. 237; svensk övers. 1984, s. 211.

6 Welin 2012.

7 Värde av att kombinera stilhistoriska iakttagelser med exempelvis dendrokronologi, inte bara för att pröva existerande hypoteser utan även för att generera nya forskningsfrågor, visas tydligt i Bonnier 2012.

8 Ansvarig för ¹⁴C-dateringarna av trä i Dalby kyrka var Hans Linderson vid geologiska institutionen, Lunds universitet. Murbruksdateringen är publicerad i Lindroos m.fl. 2014.

9 Muntlig upplysning av Thomas Bertelsen, Nationalmuseet i Köpenhamn, 14 mars 2017.

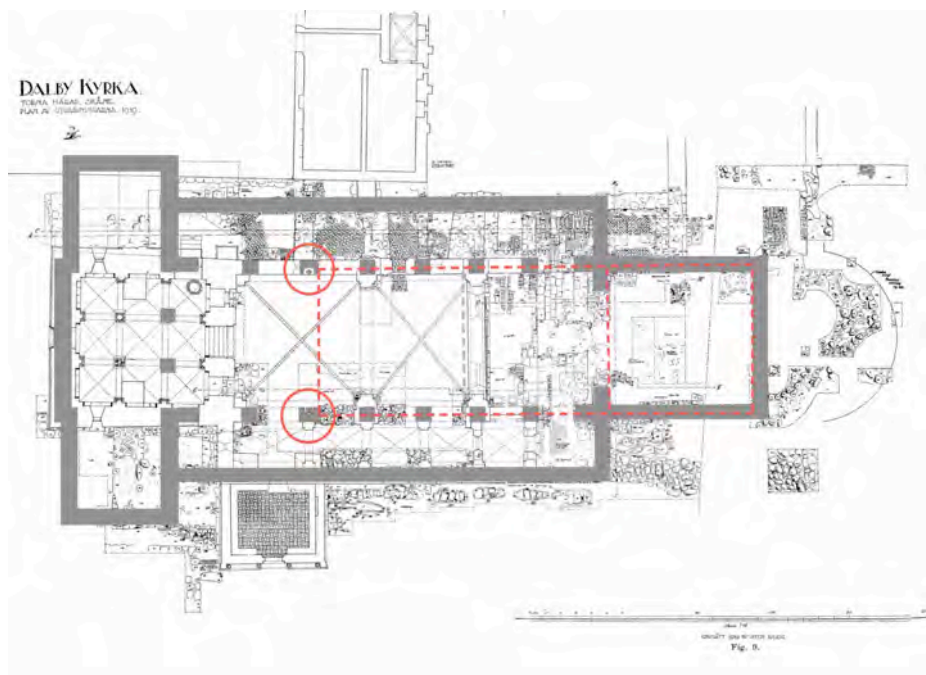

Fig. 2. Dalby kyrkas plan i fas 1, med västparti enligt Georg Welins hypotes. Ritning ur Anjou 1930, s. 34f (fig. 9), bearbetad av Stephan Borgehammar. Cirklarna markerar nischkolonnerna medan de streckade linjerna markerar de proportioner som motsvarar Salomos tempel (jfr s. 14).

Det som i dag återstår av Sven Estridssons kyrka i Dalby är: cirka fyra sjundedelar av södra mittskeppsmurens längd, ända från grunden upp till takkanten; cirka fem sjundedelar av södra sidoskeppet, där dock yttermuren har sänkts något och fönstren har förstörats; samt delar av norra mittskeppsmuren i nuvarande östra travén och i stödmuren i kyrkans nordöstra hörn. Läsaren må själv bedöma huruvida detta räcker för att beskriva den ursprungliga basilikan i Dalby som bevarad! Men låt oss lämna den frågan och i stället se på vad Dalby kyrka kan berätta om sin egen historia.

Fas 1 (cirka 1050 till 1125)

Vi börjar med att närmare betrakta den första fasen i Dalby kyrkas historia. Det är lämpligt att utgå från den planritning som Sten Anjou gjorde 1919 i samband med en stor utgrävning av kyrkan både invändigt och utvändigt.¹⁰ Planritningen innehåller nämligen konturerna av alla de murar som hör till kyrkans olika faser (fig. 2). I fi-

¹⁰ Anjou, 1930, s. 34f (fig. 9).

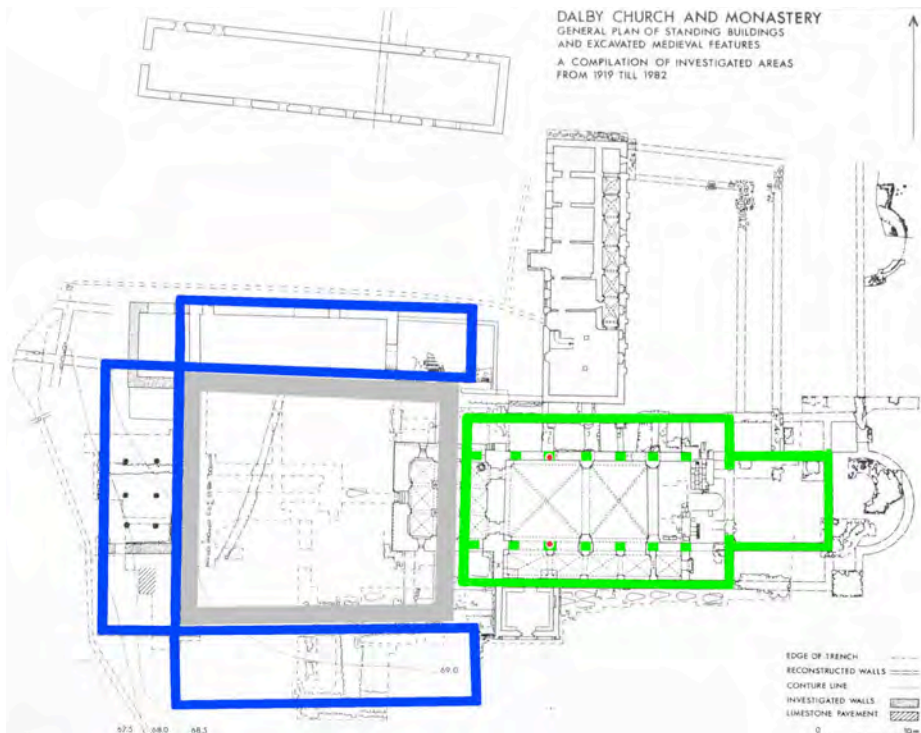

Fig. 3. Förenklad planskiss av Dalby kyrka och de stenhus väster därom som delvis har konstaterats arkeologiskt. Ritning ur Lindabl 1986, s. 13 (fig. 3), bearbetad av Stephan Borgehammar.

guren har de konturer ifyllts som tillhör den äldsta kyrkan i Dalby: en basilika med rakslutet kor.¹¹ Figuren ansluter i huvudsak till Anjous egen rekonstruktion av den äldsta kyrkan, men västpartiet återges enligt det nya, mer genomarbetade förslag som har presenterats av Georg Welin.¹² Vidare uppdagade en utgrävning på 1960-talet väster om kyrkan en anläggning som förmodligen har haft tre huskroppar av sten, varav åtminstone den västra var samtida med den äldsta kyrkan. Anläggningen har av Erik Cinthio tolkats som ett kungligt palats, men några säkra indikationer på dess ändamål finns inte. Den kan lika gärna ha varit biskopligt residens eller ett kloster eller en kombination av dessa.¹³ Helt säkert är att Egino, senast i samband med att han blev biskop av Lund cirka 1066 och de båda stiftet Lund och Dalby slogs ihop, inrättade en gemenskap av regulära kaniker att ta hand om Dalby kyrka och att denna gemenskap

¹¹ Ibid., s. 47 (fig. 16).

¹² Welin 2012, s. 192, fig. 13 a–b. Jfr Ericsson 2012, s. 240 med fig. 3.

¹³ Wienberg 2012, s. 23f, 43–51.

under loppet av 1100-talet utvecklades till ett augustinkloster.¹⁴ Hela anläggningen inklusive kyrkan kan schematiskt presenteras som visas i fig. 3.

Låt oss nu stanna vid några väsentliga drag i det som ännu återstår av den första kyrkan. Porten in till södra sidoskeppet är bevarad och tycks inte ha genomgått några större förändringar. Tröskelstenen kan mycket väl vara densamma som Egino och Sven Estridsson en gång trampade på. Mittskeppets södra mur består av ursprungligt murverk, bortsett från lagningar efter två kaminrör som höjgs in 1892. Murverket frilades vid en restaurering 1936.¹⁵ De ursprungliga fönsteröppningarna i klerestorievåningen är helt igensatta och de fönster som skapades i fas 3 (1250–cirka 1300) är igensatta till hälften, men samtliga fönsters konturer togs fram vid restaureringen och syns i dag tydligt. Det är uppenbart att mycket dagsljus strålade in i den ursprungliga basilikan.

En särskilt intressant detalj i södra mittskeppsmuren är en kolonn som står insatt i en nisch i den västligaste pelaren. Dess enda kända motsvarighet är en likadan kolonn – eller snarare två motstående kolonner, en i söder och en i norr – i västra änden av mittskeppet i Mariadomen i Hildesheim. Kolonnerna i Hildesheim dateras numera till så tidigt som 1030-talet.¹⁶ Men vad betyder dessa nischkolonner, som utmärker sig genom form och placering men inte har till funktion att bära något?

På planritningen i fig. 2 på sidan 12 är kolonnen i Dalby markerad med en cirkel, liksom dess i dag försvunna tvilling i norr.¹⁷ De streckade linjerna i figuren visar att koret bildar en kvadrat, långhuset mellan koret och kolonnerna exakt två kvadrater. Vad betyder det? Ur Bibeln kan vi utläsa att kung Salomos tempel i Jerusalem hade ett långhus som var dubbelt så långt som det var brett samt ett kor av samma bredd som var kvadratisk.¹⁸ Framför ingången till templet, på var sida om porten, stod två kolonner eller pelare som kallades Jakin och Boas.¹⁹ Dalby kyrka härmar alltså Salomos tempel. Fast egentligen handlar det inte om att härma. På medeltiden ansåg man att templet var en symbol för det kristna livet. En kristen människa skulle vara som prästerna i templet. Prästerna tvättade sig noga innan de gick in i templet, sedan ägnade de sig åt bön och praktisk tjänst därinne. På samma sätt ska en kristen tvätta sig i dopet, därefter ägna sitt liv åt bön till Gud och tjänst åt medmänniskan. Efter jordelivet väntar det himmelska livet, som symboliseras av koret.²⁰

Dalby kyrka är alltså konstruerad som en biblisk symbol för det kristna livet och

14 Borgehammar 2012a, s. 291–299.

15 Blomqvist 1936.

16 Krüger 2012, s. 210–212 med fig. 18 a–c.

17 Kapitålet till den norra kolonnen är återfunnet och förvaras i dag i Lunds universitets historiska museum. För en redogörelse för fyndet, se Rydbeck 1933.

18 1 Kung. 6:2, 16f, 20.

19 1 Kung. 7:15–22, 41f; 2 Krön. 3:15–17 och 4:12f.

20 Se t.ex. Bede Venerabilis, *De templo*, lib. II, 18.4, red. Hurst, 1969, s. 198f; engelsk övers.

Bede, *On the Temple*, 1995, s. 74f.

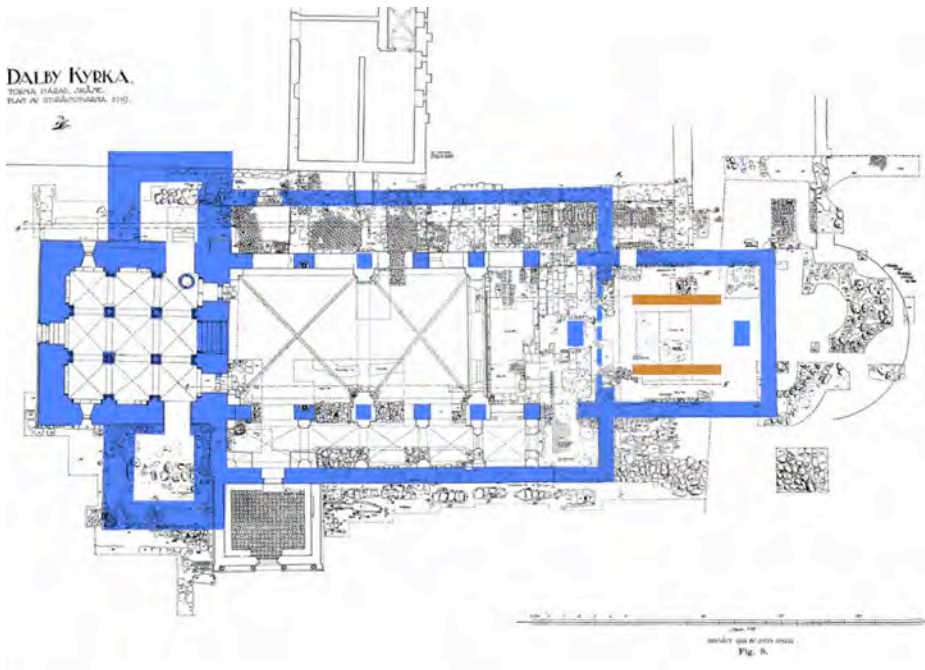

Fig. 4. Dalby kyrkas plan i fas 2. Ritning ur *Anjou* 1930, s. 34f (fig. 9), bearbetad av Stephan Borgehammar. Altarnas och korstolarnas placeringar är hypotetiska.

evigheten. Av detta lär vi oss något om hur man tänkte och trodde i Skåne på 1000-talet, något som inga texter från denna tid berättar. Men inte nog med det. Vi kan också se ett samband med det faktum att Eginio, enligt Adam av Bremen, ägnade sig åt mission. Särskilt i Blekinge och på Bornholm hade han stora framgångar.²¹ Rimligen har de hedniska hövdingar som Eginio omvände kommit till Dalby för att döpas, och där imponerats av den nya tidens djupa tankar och storartade byggnadsverk.²²

En annan sak värd att nämna från denna tid är att kyrkan hade en förgylld bronskrona av samma typ som den magnifika Hezilokronan i Mariadomen i Hildesheim, om än något mindre. Sannolikt hängde den i östra delen av långhuset.²³ Ebbe Nyborg har föreslagit att kung Harald Heins grav befann sig därunder.²⁴

21 Adam av Bremen, lib. IV, cap. 8, red. Schmeidler 1917, s. 236; svensk övers. 1984, s. 208, 211.
 22 Min tolkning av nischkolonnen i Dalby kyrka har jag utvecklat i detalj i Borgehammar 2012b, s. 72–82. Om Eginos missionsverksamhet, se Gelting 2012.
 23 Cinthio 2012, s. 447–452.
 24 Nyborg 2012, s. 159.

Sammanfattningsvis har vi i fas 1 talat om att Dalby kyrka var en del av en stor anläggning skapad av kung Sven Estridsson. Vi har reflekterat över vad nischkolonnen kan berätta om 1000-talets tänkande och missionsverksamhet. Slutligen har vi nämnt en stor ljuskrona och en kungagrav, belagda i skrift men inte bevarade.

Fas 2 (cirka 1125 till cirka 1250)

Någon gång cirka 1110–1160²⁵ konstruerades en romansk förhall i väster flankerad av två smäckra torn, vilket gav en plan som i fig. 4. Anjou fann även spår av förberedelser till ett tvärskepp, som eventuellt skulle ha försetts med små flankerande torn, i likhet med exempelvis domkyrkan i Bamberg. Av detta blev inget. Vi vet inte ens säkert om de båda sidotornen i väster fullbordades.²⁶ Men förhallen byggdes och står kvar än i dag.

När man betraktar den från väster ser man en ingång på markplanet med ett litet runt fönster ovanför (fig. 5). Det lilla runda fönstret sitter i själva verket högst upp i en igenmurad dörröppning på andra våningen, av samma storlek som dörröppningen nedanför. Sannolikt har en svalgång förbundit den övre dörröppningen med anläggningen väster om kyrkan. Om anläggningen betraktas som ett palats är det kanske rimligt att, som Erik Cinthio, tolka förhallens övervåning som en kunglig loge. Men palatstolkningen är inte självklar, och idén att många kyrkor vid denna tid hade en loge i väster som var reserverad för kungen eller en lokal storman är i dag starkt ifrågasatt av forskningen.²⁷ Jag avstår därför från att säga något om förhallens övervåning, som ändå inte har kvar mycket av sin ursprungliga karaktär. Låt oss i stället betrakta botenvåningen!

Portalens omfattning är problematisk. Den verkar sekundärt insatt i det omgivande murverket – eller så är det omgivande murverket starkt förändrat. På tympanon finns en relief som avbildar Simsons kamp med lejonet. På 1100-talet tolkades denna episod vanligen som en förebild för hur Kristus kämpade med djävulen och besegrade honom på korset. Den förknippades särskilt med påskfirandet, till exempel i sekvensen *Ecce dies celebris*, en sång för påsknattens mässa författad av augustinbrodern Adam av S:t Victor.²⁸

25 Dateringar i litteraturen: 1110–1120-tal (E. Cinthio), 1123–1130 (W. Anderson), 1125–1135 (V. Lorenzen), 1125–1150 (J. B. Løffler m.fl.), ca 1130 (M. Rydbeck), ca 1140 (S. Anjou), ca 1160 (G. Welin), 1100-talets första hälft (E. Cinthio), 1100-talets andra hälft (A. Tuulse); för utförliga hänvisningar, se Wienberg 2012, s. 37.

26 Anjou 1930, s. 83, fig. 36, presenterar det utseende som Dalby kyrka förmodligen planerades få i plan och perspektiv. Ericsson 2012, s. 243, fig. 4, ger en rekonstruktion av byggnaden som den faktiskt kan förmodas ha sett ut i fas 2.

27 Wienberg 2012, s. 33; Borgehammar 2012b, s. 59–63; Krüger 2012, s. 197–199 (med litt.).

28 De aktuella verserna på latin och svenska med kortfattad analys i Borgehammar 2010, s. 72.

Fig. 5. Dalby kyrka från väster. Foto: Stephan Borgehammar, 2012.

Fig. 6. Förhallen i Dalby kyrka med kyrkans dopfunt infälld. Fotomontage: Stephan Borgehammar, 2008.

Går vi in genom dörren hamnar vi i ett elegant romanskt rum med nio valv, ett altare i öster och en brunn i det nordöstra hörnet (fig. 6). Den dopfunt som har monterats in i bilden står i själva verket alltsedan restaureringen 1936 längst bak i Dalby kyrkas långhus. Men flera skäl, både stilistiska och praktiska, talar för att funten ursprungligen har varit avsedd att stå i förhallen, antagligen i mitten som i fotomontaget. Förhallen har då fungerat som baptisterium och har spelat en särskild roll vid firandet av påsk och pingst.²⁹

Det vi har talat om angående fas 2 är således en ambitiös omgestaltning av kyrkan som verkar ha kommit av sig, en väletablerad hypotes om en kungaloge i väster som i dag är ifrågasatt, och den vackra romanska förhallen som främst tycks ha fungerat som baptisterium. Mer om förhallens symbolik och funktioner och om dopfontens utsmyckning finns att läsa på annat håll.³⁰

Fas 3 (cirka 1250 till cirka 1300)

Senast vid mitten av 1200-talet försvinner sidotornen och ersätts av ett kraftigt mitt-torn av tegel. Vidare byggs det kvadratiska koret ut, en lektoriemur uppförs mellan kor

²⁹ Ibid., s. 73–76; Borgehammar 2016; Dell'Unto, Nilsson & Wienberg 2013 (digital rekonstruktion).

³⁰ Nilsson 2012; Liepe 2012.

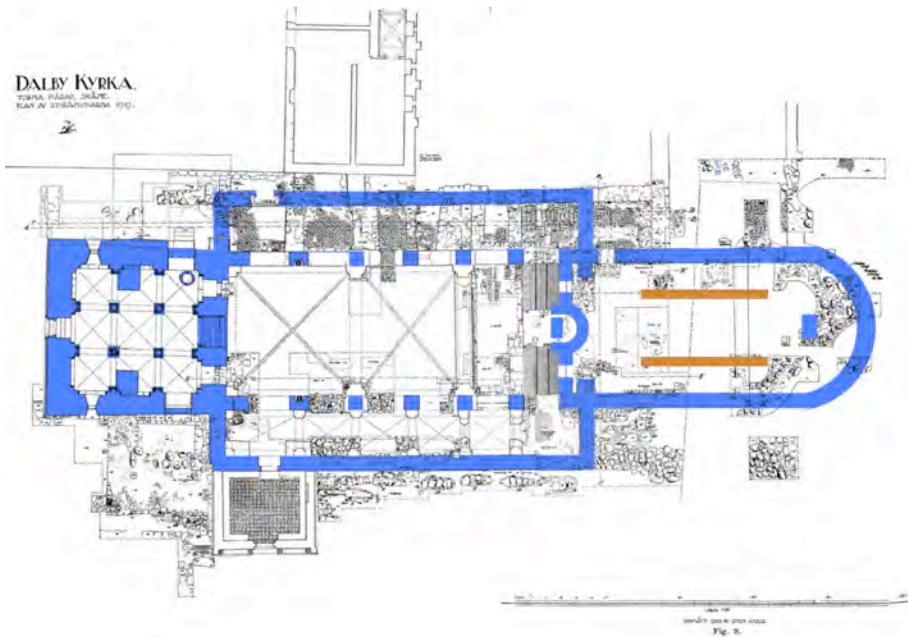

Fig. 7. Dalby kyrkas plan i fas 3. Ritning ur *Anjou* 1930, s. 34f (fig. 9), bearbetad av Stephan Borgehammar. Altarnas och korstolarnas placeringar är hypotetiska.

och långhus, och kyrkan får valv. Planen får det utseende som visas i fig. 7, enligt Sten Anjous rekonstruktion.³¹

Tornets övre västra halva är i dag borta – förmodligen har en brand i ett tornrum vid en i dag okänd tidpunkt orsakat en kollaps – men på norra sidan är det ursprungliga tegelmurverket ovan förhallen väl bevarat. Det blottades i samband med en putsrenovering sommaren 2012 varvid det kunde konstateras att murverket inte bara höll hög kvalitet utan att det också var ovanligt färggrant och vackert (fig. 8).

Valven har en mäktig storlek och höjd och den ursprungliga dekoren är tilltalande i sin enkelhet. Samtidigt får man konstatera att de hantverkare som slog valven inte har varit de allra skickligaste. I Lunds domkyrka och på andra håll där man har slagit valv i romanska kyrkor har man kunnat få dem så smäckra och höga att klerestorievåningens fönster kunnat bevaras. Det har man inte lyckats med i Dalby. I södra sidoskeppet har dessutom sidoskeppsvalvens gördelbågar blivit så låga att de hänger ned under den romanska arkaden, vilket gör ett klumpigt intryck. (Man får förmoda att det såg likadant ut i det försvunna norra sidoskeppet.)

³¹ *Anjou* 1930, s. 99, fig. 46.

Fig. 8. Murverk från 1200-talet i Dalby kyrkas torn, norra sidan. Foto: Stephan Borgehammar, 19 juni 2012.

Vi går vidare till den försvunna lektoriemuren, som med sin altarnisch i mitten flankerad av två dörröppningar framträder tydligt på planskissen. Exakt när lektoriemuren byggdes är inte känt. Ovanför muren har det förmodligen suttit en trabes (tvärbjälke) och på denna en kalvariegrupp. Augustinklostrets sigill, som kan beläggas ända från slutet av 1100-talet, visar en kalvariegrupp som förmodligen ska tolkas som en avbildning av den stora grupp som fanns i kyrkan. Vill man bilda sig en uppfattning av hela arrangemanget kan man söka interiörbilder av domen i Havelberg, där en lektoriemur av samma typ som muren i Dalby, med trabes och kalvariegrupp ovanför, finns bevarad.

För att förstå vilket intryck kyrkan gav och hur den fungerade på 1200-talet behöver man sätta sig in i det dubbla gudstjänstrummet, med en avdelning för munkar i koret och en för lekmän i långhuset, och fundera över hur lektoriemuren har använts och hur den har både sammanbundit de båda rummen och avskilt koret. Men vi får här nöja oss med att konstatera att muren har funnits, att den har fyllt såväl praktiska som estetiska och symboliska funktioner, och att den tillsammans med valven och det kraftiga tornet har skänkt 1200-talets kyrka dess särskilda karaktär.³²

³² För utredningar om lektoriemurars utseende och funktioner, se Källström 2011 och Schmelzer 2004.

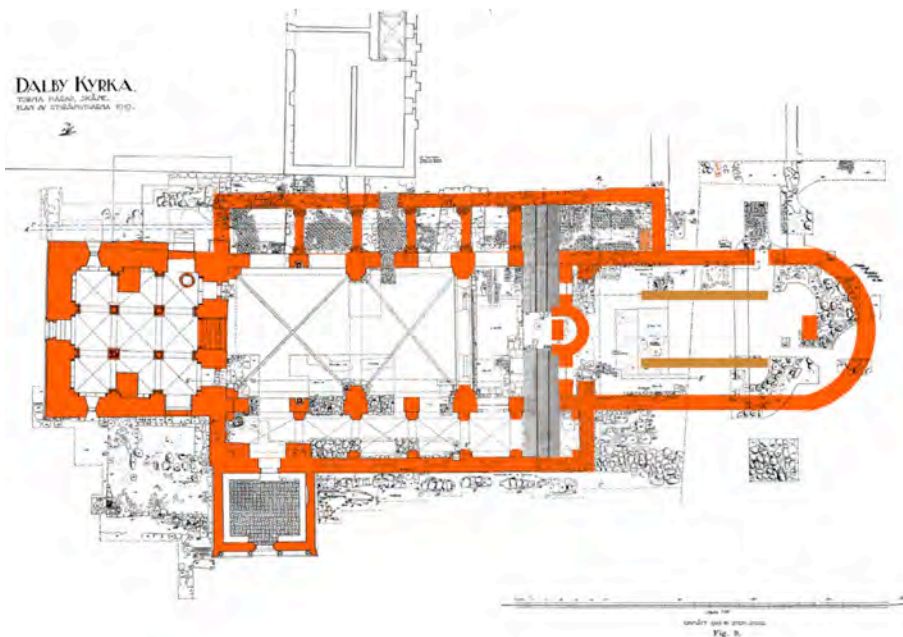

Fig. 9. Dalby kyrkas plan i fas 4. Ritning ur Anjou 1930, s. 34f (fig. 9), bearbetad av Stephan Borgehammar. Altarnas och korstolarnas placeringar är hypotetiska.

Fas 4 (cirka 1300 till 1536?)

Förändringarna i kyrkorummet i denna fas är inte så stora. Det rör sig om en indelning av norra sidoskeppet i kapell och tillkomsten av ett vapenhus – se planritningen i fig. 9. Om vi börjar med vapenhuset, har det sannolikt varit mycket högre än det är i dag. Kraftiga murstöd i södra sidoskeppet mitt emot vapenhusets väggar tyder på att vapenhuset har haft minst två våningar och varit välvt.³³

Ser vi på norra sidoskeppet är det inte bara indelningen i kapell som är slående, utan även skapandet av förbindelser med de klosterbyggnader som senast i början av 1300-talet uppfördes norr om kyrkan.³⁴ Under den här fasen har alltså ett traditionellt kloster med tre byggnadskroppar anslutit till kyrkans norra sida och tillsammans med kyrkan bildat en innergård omgiven av en korsgång.

Frågan är dock hur länge detta arrangemang existerade. En notis i de skånska annalerna berättar om en förödande brand som drabbade klostret den 28 juni år 1388:

³³ Ericsson 2012, s. 247f med fig. 6 & 7.

³⁴ Angående klosterbyggnaderna, se Borgehammar 2012a, s. 307–320; Eriksdotter 1996 och 2005.

”Söndagen före apostlarna Petrus och Paulus festdag brandskadades hela Dalby kloster, hela sockenkyrkan och hälften av klosterkyrkan samt två tredjedelar av byn allvarligt, och då fördes det heliga korset från Dalby kyrka till staden Lund för bedjande om allmosor vid dominikanernas provinsialkapitel.”³⁵ Vi vet att hela övervåningen på den västliga klosterlängan – den än i dag bevarade mangårdsbyggnaden på Dalby kungsgård – har varit avbränd och sedan återuppförts på 1400-talet. Men hur drabbad blev kyrkan?

Kyrkan saknar i dag sitt norra sidoskepp. Försvann det redan 1388? I så fall tog fas 4 slut redan då. Eller reparerades det efter branden för att sedan förstöras under kung Karl Knutssons härjningståg i Skåne år 1452? I så fall varade fas 4 till år 1452. Eller förstördes det norra sidoskeppet slutgiltigt vid någon senare katastrof, som till exempel under vintern 1644–45, då Gustaf Horn härjade i Skåne och Dalby prästgård brändes ner? Då är norra sidoskeppets försvinnande en del av den förfallets och förstörelsens fas som inleds med den danska reformationen år 1536.

Det råder alltså en betydande osäkerhet angående hur länge det omgestaltade norra sidoskeppet var i bruk. Men om det var inrättat för lekfolkets andaktsliv, vilket är rimligt att anta, ger kanske bevarade andaktsbilder en indikation. En träskulptur av S:t Olof finns ännu kvar i kyrkorummet i Dalby medan en träskulptur av S:t Sebastian (Skånes enda bevarade) har blivit flyttad till Historiska museet i Lund. Sebastian är från 1400-talets slut, Olof från 1500-talets början.³⁶ Då de torde ha stått på altaren tyder deras existens på att det fanns ett flertal altaren i Dalby kyrka kring år 1500. Var kan då dessa altaren ha varit placerade? Den närmast till hands liggande tanken är i norra sidoskeppet, med sina arkeologiskt påvisade kapell. Tyvärr kan detta inte bli mer än en hypotes så länge mer precisa dateringar av Dalby kyrkas byggnadsfaser saknas.

Fas 5 (1536 till 1756)

I och med reformationen upphör Dalby kyrka att fungera som klosterkyrka och blir en vanlig sockenkyrka. Den förlorar samtidigt en mängd dyrbara inventarier, vilket följande förteckning över sedermera försvunna föremål som ännu fanns i kyrkan år 1530 vittnar om:

35 *Annales Danici Medii Ævi*, 1920, s. 191: ”1388. Dominica ante festum apostolorum Petri et Pauli combustum est totum monasterium Dalbyense et tota ecclesia parrochialis et medietas ecclesie claustralis et due partes uille dampnose, et tunc sancta crux ducta fuit de ecclesia Dalbyensi ad ciuitatem Lundensem pro elemosina petenda in capitulo prouinciali fratrum prædicatorum.” (Min övers.)

36 Liepe 1995a, s. 252f samt pl. 237 & 298; Liepe 1995b, s. 152, 306.

Item primo et stort monstrantz
 Item et lidet monstrantium.
 Item en sölfafle met 13 bellede
 Item 2 bögher beslagne met sölf oc guld oc ligger ädelstene wdii
 Item 3 bögher beslagne met sölf oc forgylt po bode sider.
 Item et forgylt spann met 17 steene.
 Item et forgylt rögelse kar
 Item 2 forgylte kalke oc 2 forgylte patener.
 Item en forgylt kalk oc huid patenne
 Item en gammel forgylt kalk wden patene.
 Item sölf ample.
 Item et benskrin beslaget met sölf forgylt
 Item et liidet sort horn beslaget
 Item et sölf kors forgylt.
 Item et stort beslageth met guld oc sölf ligger fult af edelstenne.
 Item et Sancte Karine belliide af sölf.
 Item 2 sölfkar af been ligghe helligdom wdii
 Item 1 lidet Sancte Olufs billede po 3 lod forgylt.
 Item et helligdoms kar af been, beslagen af kober forgylt.
 Item et andet sölfkar oc foden af kober 3 crystalle wdii
 Item 1 helligdoms kar af trä oc kober oc 1 Cristal wdii
 Item et kar af trä oc kober met 5 cristalle
 Item et been billede oc met en sölf krwnne.
 Item 53 Cristalle stenne
 Item conwentis indzegele af solf som äre beseöld
 Item 2 sölfkalke wforgylte met Pattenne som hör her Axzel till.³⁷

Det säger sig självt att sockenfolket i Dalby inte på egen hand kunde hålla den väldiga byggnaden i gott skick sedan den berövats sina rikedomar och inkomster. Dessutom drabbades byn, som ovan nämnts, av härjning under Gustaf Horns krig. År 1685 gav kung Karl XI tillstånd att riva det stora koret. Stenmaterialet fraktades till Malmö och användes i bygget av tyska kyrkan där.³⁸ Dalby kyrka fick då det utseende som den har på den äldsta bevarade bilden, en teckning av Anders Thornborg, gjord cirka 1750 (fig. 10). På Thornborgs teckning syns även ruiner av klostrets östlänga. Några år efter

37 Sven Lagerbring, "Samling av urkunder rörande Dalby", i Lunds universitetsbibliotek (Hist. Sv. Lokalist. Skåne). Listan har tidigare publicerats i Vide 1963, s. 56f.

38 Anjou 1930, s. 108. Tyska kyrkan revs 1879 och ersattes av Caroli kyrka (numera avkristnad) på samma plats.

Fig. 10. Dalby kyrka och kungsgård från norr. Teckning av Anders Thornborg, cirka 1750, nu i Nationalmuseet, Köpenhamn. Foto: Gunhild Eriksdotter.

att teckningen gjordes, 1755 eller 1756, kollapsade sedan det östligaste av mittskeppets tre valv.³⁹

De nämnda händelserna innebär att kyrkan reduceras till ungefär halva sin tidigare storlek och får sin nutida form.

Fas 6 (1757 till 1891)

Den sjätte fasen inleds med att kyrkan restaureras 1757–1758 och får nya prydnader, bland annat en altaruppsats av den lokale bildhuggaren Johan Ullberg (1708–1778). Från och med nu kan man följa ändringar och reparationer mer i detalj genom bevarade dokument. En detaljerad beskrivning av kyrkan – den första någonsin – försedd med egenhändigt skurna träsnitt som visar kyrkans plan, dopfunten och några inskrifter publiceras av Johan Åkerman i hans *Försök till Beskrifning öfwer Hellestads Pastorat* (Lund 1828). Ett par viktiga händelser i fas 6 är att kyrkan får en orgel år 1818 samt att den stabiliseras, först med ankarbjälkar genom långhuset och sedan, år 1841, med en utvändig strävbåge på norra sidan, uppförd av Carl Georg Brunius (se fig. 12 på sidan 27). Brunius öppnar också den sedan länge igenmurade västra ingången till förhallen

39 Ibid., s. 110.

Fig. 11. Dalby kyrkas långhus, västra änden, cirka 1875–1880. Fotograf okänd. Historiska museet vid Lunds universitet.

och tar bort en gravkammare som varit inrättad i förhallens nordvästra hörn.⁴⁰

Viktiga att känna till är också de ingrepp som görs 1852 (eller kanske något år senare), även om de i nästa fas delvis återställs. En stor dörr tas upp mitt i väggen mellan förhallen och långhuset, så att förhallen kan användas som bisättningsrum och kistan enkelt bäras upp i långhuset för begravningsgudstjänsten. På förhallens övervåning inreds en läktare, orgeln flyttas dit och en spiraltrappa skapar förbindelse mellan läktaren och långhuset (fig. 11).⁴¹

Mot slutet av fas 6 installeras värmeugnar (1881) och en ny, större orgel (1884). Således innebär denna fas å ena sidan ett ökande historiskt intresse och en mer kvalificerad vård av byggnaden, å andra sidan en början på ingrepp som förändrar dess historiskt givna gestalt.

⁴⁰ Ranby & Wikerstål 2009, s. 69.

⁴¹ Åtgärderna beskrivs som nära förestående i ett brev från Carl Georg Brunius till biskop Wilhelm Faxé daterat februari 1852. Arkitekten uppges vara Hans Jakob Strömberg och Brunius ger ingreppen sitt gillande. ATA, Brunius anteckningsböcker, bd XIV.

Fas 7 (1892 till 1941)

Denna den näst sista fasen utspelar sig mellan två restaureringar. Den första av dessa äger rum 1892 och karakteriseras främst av praktiska och estetiska hänsyn. Förhallen får cementgolv och cementerade, målade fogar mellan kvaderstenarna. Den västra halvan av norra långhusmuren, som är i mycket dåligt skick, rivs och byggs upp på nytt med tegel. Dragbjälkarna i långhuset byts mot smala järnankare. Golvet beläggs med victoriaplattor. Det igensatta fönstret i klerestorievåningens nordöstra del (jfr fig. 10) tas upp. Alla fönsteröppningar förstoras och ges en enhetlig rundbågeform samt förses med fönsterbågar av gjutjärn och rutor av vitt och ljusgult glas. Sakristian får en ny dörr i öster, också den rundbågig. Det genuint medeltida har ersatts av 1800-talets uppfattning om romansk stil.

I denna skepnad förblir kyrkan till år 1936, då den genomgår en andra större restaurering under ledning av arkitekt Sten Anjou och antikvarie Ragnar Blomqvist. Nu kommer den sedvanliga reaktionen mot 1800-talets värderingar. I stället arbetar man i historiserande anda. Muren mellan förhall och långhus restaureras till vad som kan antas vara dess medeltida utseende, spiraltrappan mellan läktare och långhus rivs, dopfunten får en placering som uppfattas som allmänt medeltida, det vill säga nära ingången till kyrkan, det äldsta murverket friläggs och rännorna efter 1800-talets kaminrör repareras pietetsfullt. Efter ett uppehåll i arbetena restaureras förhallen 1940–1941 på liknande sätt under ledning av professor Otto Rydbeck och arkitekt Erik Lundberg. 1800-talets cementfogar knackas ner, valven renknackas och slammas, cementgolvet ersätts med ett golv av sandstensplattor, ett altare av sandsten uppförs i nischen mitt i förhallens östra mur och ett igensatt fönster i norr återställs.

Därmed inleds fas 8, som är den nuvarande. Om den är inte mycket att säga. Där fas 7 innebar stora och målmedvetna förändringar har fas 8 inneburit ett försiktigt bevarande av status quo. Ett fåtal prydnader har tillförts kyrkorummet, men också installationer för värme, ljus och ljud som knappast kan beskrivas som prydande. Under de senaste femton åren har en inre förändring av kyrkorummet dryftats i församlingen, främst för att komma till rätta med vissa praktiska problem, men inget mer har hittills skett än att altarskranket har tagits bort och bättre handledare installerats vid trappsteg.

Dalby kyrkas upplevelse- och nyttovärden

Det är oomtvistligt att Dalby kyrka bär på betydande dokumentvärden av sällsynt slag. Frågan är dock hur mycket av kyrkans brokiga historia den tillfälliga besökaren kan uppfatta genom att enbart betrakta byggnaden och dess omedelbara omgivning.

Endast en bråkdela, säkert. Men skulle dess historiska karaktär behöva vara så dold som den är i dag? Låt oss höra och reflektera över vad ett par utländska betraktare har skrivit.

Dalby kyrkas puts har sommaren 2012 blivit rengjord, lagad och vittad. Det är därför som kyrkan lyser bländvit i solskenet i fig. 1 på sidan 10. Många tycker att det är vackert. Och en skånsk kyrka ska ju vara vitputsad! Men den danske författaren Palle Lauring sätter fingret på ett problem när han skriver: ”Dalby kyrkas torso är ett av de viktigaste verken i dansk romansk arkitektur, och även om den är nedsölad med risvälling är den bättre bevarad än domkyrkan i Lund.”⁴² Nedsölad med risvälling! Är det bra att kyrkans skavanker – och samtidigt dess ålder och värdighet – döljs under tjocka lager av vit puts? Innebär det inte en i grunden negativ inverkan på vår uppfattning av den?

Kanske har putsen även bidragit till det omdöme som den nederländske konsthistorikern J. J. M. Timmers först spontant formulerade när han i mitten av 1960-talet med viss möda hade letat sig fram till kyrkan. Kan denna bisarrt formade bykyrka, frågade han sig, vara den urgamla helgedom som har spelat en så stor roll i landskapet Skånes historia?⁴³

Jag föreställer mig att det främst är putsen som skapar intrycket av bykyrka medan den bisarra formen är ett resultat av tidens härjningar. Båda problemen skulle kunna åtgärdas med hjälp av en klok restaurering. Men då måste man först komma överens om vilken innebörd begreppet restaurering har i fallet Dalby. Eller, för att uttrycka det i de termer som jag använde inledningsvis: Vi måste välja hur vi vill uppfatta och uppskatta kyrkan samt modifiera vårt sätt att tala och skriva om den.

Från februari till oktober 2012 utfördes underhållsarbeten på Dalby kyrka. Huvudsyftet var att reparera taken, som var i dåligt skick. Samtidigt passade man på att ersätta plåttaken på tornet med taktegel av samma typ som på den övriga kyrkan och den intilliggande kungsgården. En sådan åtgärd hade förordats av Riksantikvarieämbetet redan år 1935.⁴⁴ Men varför denna strävan efter enhetlighet? Om kyrkans utseende blir okomplicerat och tillrättalagt lockas man ju inte att undersöka dess historia. Ett möjligt svar gavs av länsstyrelsen i Skåne län i beslutet som medgav ett byte av takbeläggning på tornet. Länsstyrelsen skrev att man betraktade detta som en *restaurerande* åtgärd, eftersom taktegel ”sannolikt [lades] på alla tak i samband med kyrkans omgestaltning på 1750-talet vilken fortfarande till stor del präglar kyrkan”.⁴⁵ Det är alltså

42 Lauring 1961 [1952], s. 193 (min övers.). Laurings omdömen om byggnader är allmänt frejdiga: Lunds domkyrkas torn är ”tegnebord og ikke arkitektur” medan i Viborg ”tårnernes forhold til kirken er latterligt” (s. 194).

43 Timmers 1967/68, s. 101 (min något fria övers.).

44 Ranby & Wikerstål 2009, s. 80.

45 Länsstyrelsen i Skåne län, ärende 433-70332-09, daterat 2010-06-30.

Fig. 12. Gränden mellan Dalby kyrka och klosterbyggnaden (kungsgårdens mangårdsbyggnad) sedd från väster. Foto: Stephan Borgehammar, 12 november 2012.

kyrkans gestalt från 1750-talet och framåt som enligt detta dokument ska bevaras och renodlas. Låt oss bortse från problemet att kyrkans utseende på 1750-talet knappast präglades av enhetlighet. Låt oss även bortse från att den då inte hade taktegel tillverkat i Veberöd på 1940-talet. Den stora frågan är: Varför i all världen skulle man sträva efter att restaurera eller konservera Dalby kyrkas tillstånd på 1750-talet, då den var som mest illa åtgången? Är ordet restaurering överhuvudtaget adekvat i sammanhanget? De vittnesbörd vi har hört från Lauring och Timmers pekar på att Dalby kyrka skulle behöva en restaurering som lyfte fram dess grundkaraktär; de åtgärder som utfördes 2012 var betingade av akuta behov och utfördes med stor omsorg, men att hävda att något av det som då skedde hade med restaurering att skaffa är gravt missvisande. Tvärtom: den medeltida klosterkyrkan doldes ännu mer, karaktären av bisarr bykyrka blev ännu mer påtaglig.

Hur påverkar nu risvälling och bisarra former upplevelsen av Dalby kyrka? Hade man en objektiv skala för upplevelsevärden skulle dess exteriör säkerligen ta hem några poäng för sitt imposanta läge, sitt stora torn och sin säregna silhuett, men det finns åtgärder som skulle kunna höja poängen kraftigt. Takfallen har vid någon tidpunkt i historien gjorts brantare än de ursprungligen var. Fönstren i klerestoriervåningen är till hälften täckta av det södra sidoskeppets tak och ser ut som om de har dragit upp en filt under hakan. På samma sätt är ljudöppningen i tornets östra mur delvis täckt av mittskeppets tak. Det skulle gå att göra taken mindre branta och restaurera fönsteröppningarna! Vidare är gränden mellan kyrkans norra vägg och den medeltida klosterbyggnaden (kungsgårdens mangårdsbyggnad) rent tragisk. Kyrkan och klostret, som en gång var sammanfogade, vänder resolut ryggen mot varandra (fig. 12). Det skulle gå att ge kyrkan ett nytt sidoskepp i norr och en förnyad förbindelse med klosterbyggnaden! Även kyrkans stympade längd och bristen på ett kor skulle kunna avhjälpas. Men så stora ingrepp kan inte rättfärdigas enbart genom att hänvisa till att de skulle förhöja upplevelsen av kyrkans exteriör.

Låt oss därför flytta blicken till kyrkans inre, där man också kan diskutera skillnaden mellan nuvarande och en möjlig framtida upplevelse, men där det finns anledning att först och främst ta nyttovärdena i beaktande. En församlings upplevelse av sin kyrka är

Fig. 13. Dalby kyrkas kor från söder. Foto: Stephan Borgehammar, 12 november 2012.

*Fig. 14. Bänkinredningen och nischkolonnen i Dalby kyrka sedda från nordost.
Foto: Stephan Borgehammar, 12 november 2012.*

Fig. 15. Läktaren och dopfunten i Dalby kyrka sedda från öster. Foto: Stephan Borgehammar, 12 november 2012.

Fig. 16. Sydöstra hörnet av förhallens i Dalby kyrka sydvästra valv. Foto: Stephan Borgehammar, 12 november 2012.

ju i hög grad betingad av hur välfungerande man upplever kyrkorummet vara. Följande klagomål är ständigt återkommande:

Koret är mycket trångt (fig. 13 på sidan 28). Eller rättare sagt: det finns inget kor. År 2010 tog församlingen bort altarskranket. Det har gjort det möjligt att ställa en kör framme i kyrkan, men fortfarande kan man inte defilera runt en kista vid begravning och fortfarande är det besvärligt när konfirmanderna ska redovisa.

En bänkinredning av högst medelmåttig kvalitet förtar intrycket av de romanska arkadbågarna och skymmer delvis den unika nischkolonnen. Många upplever att bänkarna skapar en känsla av instängdhet och stelhet (fig. 14). Vidare orsakar avsaknaden av en trappa mellan läktare och långhus besvär för organist och kantor när de både ska spela och leda körsång framme i kyrkan. Dopfontens placering är inte heller optimal (fig. 15).

Stiger man ner i förhallen inser man att det saknas lämpliga förvaringsutrymmen i anslutning till kyrkan. Den är ofta belamrad med stolar, elpiano, värmeelement, städredskap, processionskors med mera (fig. 16). Elinstallationer och armaturer har dessutom i hög grad karaktären av ett provisorium. Att detta inte är ett tillstånd som församlingen eftersträvar är självklart. Omständigheterna gör det svårt att åstadkomma något bättre. Värderad på en skala för nyttovärden skulle Dalby kyrka, så som den i dag ser ut och brukas, få betyget ”opraktisk” eller rent av ”besvärlig”.

Sammantaget finns det en betydande diskrepans mellan Dalby kyrkas dokumentvärden å ena sidan, dessa upplevelse- och nyttovärden å den andra. Att erkänna detta är första steget på väg mot en förändring till det bättre.

Dalby kyrkas framtid

Kanske menar läsaren att jag överdriver. Hur uppfattas kyrkan av den tillfälliga besökaren? Det är säkert väldigt olika. Den uppfattas som ett viktigt stycke dansk historia av de danska turistgrupper som besöker den varje sommar. Om den motsvarar deras förväntningar vet jag inte. Jag har visat den för studentgrupper ett flertal gånger och kan konstatera att det är sällan som någon uttrycker sig direkt negativt, men också sällan som någon blir lyrisk. Jag har hört uppfattningar som att rummet har konstiga proportioner, att det är för mycket skräp i kyrkan, att alla bänkar borde tas bort, att altarpupsatsen borde tas bort samt att förhallen skulle kunna användas mer kreativt. I församlingen vet jag att man värdesätter allt det som byggnaden står för av historia och tradition, men att man också känner av och beklagar dess praktiska brister.

En känd arkitekt som jag visade kyrkan för uttryckte att en byggnad av denna dignitet skulle behöva en husarkitekt. När jag berättade detta för en antikvarie svarade vederbörande: Nej, det får inte bli för fint, historien ska komma människor nära! Min egen åsikt är att Dalby kyrka visserligen aldrig får göras för fin. Det skulle inte stämma med dess historia och karaktär. De som har byggt och byggt om den har inte varit perfektionister. Skador som har uppstått har ofta reparerats nödortfigt. Men jag håller också med arkitekten om att en byggnad av denna dignitet borde vårdas bättre. Och vad mer är, man borde överväga åtgärder som *dels* gör dess historiskt givna grundkaraktär lättare att uppfatta, *dels* gör den mer lämpad för kyrklig användning på den ganska stora och växande ort som Dalby är i dag.

Som redan nämnts borde en genomgripande restaurering av Dalby kyrka innefatta att man sänkte takfallen och restaurerade de fönsteröppningar som då helt skulle friläggas, att man återgav den ett sidoskepp i norr och förband detta med den bevarade klosterbyggnaden, att man återställde mittskeppet till dess ursprungliga längd (tre valv i stället för två) och att man gav kyrkan ett kor. Till dess att man gör detta kommer kyrkan att förbli en torso och dessutom en opraktisk sådan.⁴⁶

Man kunde dessutom överväga några konserverande och historiserande ingrepp.

46 Ett restaureringsförslag som bl.a. innebar ett återställande av kyrkans längd, sänkning av marknivån i norr och öster, konservering och markering av gamla murar samt framtagning av arkadbågar exteriört i både kyrka och klosterbyggnad lämnades 1923 av Sten Anjou till Kungl. byggnadsstyrelsen som, efter att förslaget tillstyrkts av Sigurd Curman och Otto Rydbeck, lämnade det vidare till Dalby församling: *Lunds Dagblad* 31/7 1923. Förmodligen satte ekonomin kappat i hjulet för genomförandet.

Marknivån på norra sidan är starkt förhöjd, vilket orsakar fuktproblem, och under markytan döljer sig rester av murar och medeltida tegelgolv. Kunde man gräva ut här och inkorporera mur- och golvresterna i ett nytt sidoskepp skulle kyrkans ålder och långa historia framhävas, samtidigt som problemen med fuktvandring kunde lösas. På denna sida av kyrkan ges även möjlighet att genom en lämplig tillbyggnad komma till rätta med förvaringsproblem och bristen på direktförbindelse mellan läktare och långhus.

Ett synnerligen intressant experiment av historiserande slag skulle vara att förse den restaurerade kyrkan med en lektoriemur mellan kor och långhus. En lektoriemur fungerar dels som en markör av korets helighet, dels som ett podium från vilket man kan läsa texter, sjunga sånger och framföra drama. Muren främjar också en sådan arbetsfördelning mellan kor och långhus som redan i dag tillämpas i många kyrkor: Huvudgudstjänsten firas från ett altare vid den avgränsande muren, medan mindre gudstjänster äger rum i det mer intima koret. Under hundratals år uppfattades lektoriemuren som en både praktisk och symbolladdad del av många stora kyrkorum – skulle det inte vara intressant att pröva den på nytt?

En genomgripande restaurering av det slag jag har nämnt (med eller utan lektoriemur) skulle lösa alla de praktiska problem som kyrkans användare i dag upplever. Den är heller inte otänkbar av antikvariska skäl. Pietetsfullt genomförd skulle inga kulturhistoriska värden behöva förmiskas eller förvanskas; tvärtom skulle befintliga värden förhöjas och nya tillföras.

Men två faktorer hindrar effektivt en stor restaurering: (1) Den ligger långt bortom Dalby församlings ekonomiska kapacitet – och det finns inget system som tillför extra resurser till före detta domkyrkor och klosterkyrkor av synnerligen högt historiskt värde. (2) Vi har ännu inte bestämt oss för hur vi vill värdera Dalby kyrka och hur vi vill att den ska uppfattas i framtiden.

Hur man uppfattar en gammal kyrkobyggnad eller annan byggnad av historisk dignitet är i mångt och mycket ett val, inte en fråga om tycke och smak. Åtminstone *blir* det ett val, om man gör sig medveten om alternativen och ställer dessa mot varandra.

Vi kan välja att fortsätta betrakta Dalby kyrka som Nordens äldsta stenkyrka. Ja, vi kan våga ta ett extra steg och stolt börja beskriva den som Nordens äldsta bevarade byggnad. Det som händer då är att vi gör den till en klenod och en artefakt, en byggnad som till varje pris måste bevaras, men som inte nödvändigtvis behöver vara tilltalande eller fungera.

Vi kan i stället välja att göra helt om och lägga betoningen på att återge kyrkan dess ursprungliga funktionalitet och skönhet, ja, kanske göra den ännu litet bättre än den någonsin tidigare har varit. Förverkliga dess idé, som Viollet-le-Duc skulle ha sagt – inte i ett fåfängt försök att återskapa det förgångna utan i en kreativ ambition att med

respekt för dess historiska värden göra den praktisk och vacker här och nu. Då skulle lusten att satsa väckas!

Om dessa alternativ inte ter sig lockande skulle en mellanväg kunna vara att återställa så mycket av kyrkans ursprungliga storlek och proportioner och sammanhang med det gamla klosterområdet (Dalby kungsgård) att den på nytt tydligt framträder som en medeltida klosterkyrka, anpassad till ett rikt nutida kyrkolivs behov; stor och vacker, men också med en spännande historia av förfall och återuppriktelse som är avläsbar i murarna.

Att säga att allt handlar om vad vi väljer är – det får erkännas – en förenkling. Idealen för god restaureringskonst pendlar sakta mellan ytterligheterna konservering och renovering. De huvudsakliga argumenten för olika hållningar aktualiseras om och om igen – i takt med att pendlingen äger rum. Då och då genombryts de av en praktisk-estetisk princip: att byggnader framför allt ska uppfattas som funktionella och sköna av samtidens människor.⁴⁷ Pendeln har nu ganska länge befunnit sig i läget konservering och måhända anar man början till en rörelse i motsatt riktning, eller i varje fall allt frekventare genombrott av den praktisk-estetiska principen.

Det är inte min önskan att ta ställning till vad som är de rätta principerna för byggnadsvård och restaurering; jag tvivlar på att några alltid och allom giltiga principer ens går att formulera. Det jag här har önskat lyfta fram är att varje gammal byggnad kan betraktas på flera olika sätt – vi kan betona det ena eller det andra, tala med entusiasm om vissa egenskaper och förbigå andra med tystnad – och att byggnadens framtid i hög grad är beroende av hur vi *talar* om den, baserat på hur vi har valt att betrakta den. Våra uppfattningar, klädda i ord, skapar förutsättningarna för vård och vanvård, utveckling och förfall.

När det specifikt gäller Dalby kyrka väljer jag personligen att betrakta och tala om den som en medeltida klosterkyrka med en ovanligt lång och spännande historia och med en potential att både tydligare berätta om sitt förflutna *och* härbärgera ett levande, modernt kyrkoliv – om det nu var någon som undrade.

47 En utmärkt sammanfattning av argument och principer i monumentvårdsdebatten under 1800-talet och det tidiga 1900-talet jämte författarens egna reflektioner över restaureringskonstens till synes olösliga dilemma återfinns i Kåring 1992, s. 345–370.

REFERENSER

Otryckt material

Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA), Carl Georg Brunius anteckningsböcker, bd XIV.

Litteratur

- Adam av Bremen (1917 [nytr. 1977, 1993]), *Magistri Adam Bremensis Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*, red. Bernhard Schmeidler. MGH SS rer. Germ. 2. Hannover–Leipzig.
- Adam av Bremen (1984), *Historien om Hamburgstiftet och dess biskopar*. Övers. Emanuel Svenberg. Stockholm.
- Anjou, Sten G. A. (1930), *Heliga Korsets kyrka i Dalby samt de äldsta kyrkorna i Lund, Roskilde och Odense. Undersökningar till 1000-talets arkitekturhistoria*, Göteborg.
- Annales Danici Medii Aevi* (1920), red. Ellen Jørgensen. Köpenhamn.
- Beda Venerabilis (1969), *Opera exegetica 2A. De tabernaculo. De templo. In Ezram et Neemiam*, ed. D. Hurst. Corpus Christianorum: Series Latina, 119A. Turnhout.
- Bede (1995), *On the temple*. Övers. Seán Connolly, inl. Jennifer O'Reilly. Translated Texts for Historians, 21. Liverpool.
- Blomqvist, Ragnar (1936), Iakttagelser i Dalby kyrka under restaureringen 1936. *Tidskrift för konvetenskap*, 19:4, s. 123–132.
- Bonnier, Ann Catherine (2012), Konsten att datera en kyrka. I: Olle Ferm & Mia Åkestam (red.), *Härnevi kyrka och socken. Perspektiv på ett uppländskt lokalsamhälle under medeltiden*. Sällskapet Runica et Mediaevalia, Scripta maiora 7. Stockholm, s. 30–51.
- Borgehammar, Stephan (2010), Ett Jerusalem i Skåne. I: Anita Larsson (red.), *Dalby kyrka. Om en plats i historien*. Lund, s. 64–77.
- Borgehammar, Stephan (2012a), Kanikerna i Dalby. Tre studier. I: Stephan Borgehammar & Jes Weinberg (red.), *Locus Celebris: Dalby kyrka, kloster och gård*. Göteborg, s. 291–326.
- Borgehammar, Stephan (2012b), Symboler i Dalby. I: Stephan Borgehammar & Jes Wienberg (red.), *Locus Celebris: Dalby kyrka, kloster och gård*. Göteborg, s. 54–87.
- Borgehammar, Stephan (2016), Från påskdop till vardagsdop. Om en obemärkt revolution. I: Martin Berntson & Anna Minara Ciardi (red.), *Kyrklig rätt och kyrklig orätt – kyrkorättsliga perspektiv*. Bibliotheca theologiae practicae, 97. Skellefteå, s. 355–370.

- Cinthio, Maria (2012), Återfunna fynd och andra pusselbitar. Om inventarier, patronier och patroner. I: Stephan Borgehammar & Jes Wienberg (red.), *Locus Celebris: Dalby kyrka, kloster och gård*. Göteborg, s. 447–460.
- Dell'Unto, Nicolo, Nilsson, Ing-Marie & Wienberg, Jes (2013), Förhallen i Dalby som dopkapell – en digital rekonstruktion. *Ale*, 4, s. 12–23.
- Ericsson, Gertie (2012), Heliga korsets kyrka. En konstruktionshistoria. I: Stephan Borgehammar & Jes Wienberg (red.), *Locus Celebris: Dalby kyrka, kloster och gård*. Göteborg, s. 237–249.
- Eriksdotter, Gunhild (1996), *Dalby kungsgård. Byggnadsarkeologisk undersökning. Dokumentation över renoveringsarbetena 1994–95*. Arkeologiska rapporter från Lund, 17. Lund.
- Eriksdotter, Gunhild (2005), *Bakom fasaderna. Byggnadsarkeologiska sätt att fånga tid, rum och bruk*. Lund Studies in Medieval Archaeology, 36. Lund.
- Gelting, Michael H. (2004), Elusive Bishops: Remembering, Forgetting, and Remaking the History of the Early Danish Church. I: Sean Gilsdorf (red.), *The Bishop: Power and piety at the first millennium*. Münster, s. 169–200.
- Gelting, Michael H. (2012), Lund, Dalby og Bornholm. Politik og mission i biskop Eginos tid. I: Stephan Borgehammar & Jes Wienberg (red.), *Locus Celebris: Dalby kyrka, kloster och gård*. Göteborg, s. 101–111.
- Krüger, Kristina (2012), The West End of Corvey. An Architectural Model for Churches in the Central Middle Ages? I: Stephan Borgehammar & Jes Wienberg (red.), *Locus Celebris: Dalby kyrka, kloster och gård*. Göteborg, s. 196–216.
- Kåring, Göran (1992), *När medeltidens sol gått ned. Debatten om byggnadsvård i England, Frankrike och Tyskland 1815–1914*. KVHAA Handlingar. Antikvariska serien, 38. Stockholm, s. 345–370.
- Källström, Hanna (2011), *Domkyrkan som andaktsmiljö under senmedeltiden: Linköping och Lund*. Diss. Bibliotheca theologiae practicae, 89. Skellefteå.
- Lauring, Palle (1961 [1952]), *Danmark i Skåne. En usentimental rejse*. Köpenhamn.
- Liepe, Lena (1995a), *Den medeltida träskulpturen i Skåne. En bildokumentation*. Skånsk senmedeltid och renässans, 15. Lund.
- Liepe, Lena (1995b), *Den medeltida träskulpturen i Skåne. Produktion och förvärv*. Skånsk senmedeltid och renässans, 14. Lund.
- Liepe, Lena (2012), Dalby kyrkas dopfunt. Formspråk och bildspråk. I: Stephan Borgehammar & Jes Wienberg (red.), *Locus Celebris: Dalby kyrka, kloster och gård*. Göteborg, s. 436–446.
- Lindahl, Anders (1986), *Information through Sherds*. Lund Studies in Archaeology, 3. Lund.

- Lindroos, Alf m.fl. (2014), ¹⁴C chronology of the oldest Scandinavian church in use. An AMS/PIXE study of lime lump carbonate in the mortar. *Nuclear Instruments and Methods in Physics Research Section B: Beam Interactions with Materials and Atoms*, 331, s. 220–224, doi.org/10.1016/j.nimb.2014.02.132.
- Necrologium Lundense. Lunds domkyrkas nekrologium*, red. Lauritz Weibull (1923), Monumenta Scaniae historica. Lund.
- Nilsson, Ing-Marie (2012), Trons visualisering. Dalby kyrkas västparti under äldre medeltid. I: Stephan Borgehammar & Jes Wienberg (red.), *Locus Celebris: Dalby kyrka, kloster och gård*. Göteborg, s. 217–236.
- Nyborg, Ebbe (2012), Kong Harald Hens grav i Dalby. I: Stephan Borgehammar & Jes Wienberg (red.), *Locus Celebris: Dalby kyrka, kloster och gård*. Göteborg, s. 151–159.
- Ranby, Caroline & Wikerstål, Erik (2009, opubl.), Underhållsplan Dalby kyrka. Dalby församling, Lunds stift, Skåne län.
- Rydbeck, Monica (1933), Ett nyfunnet 1000-talskapital och nischkolonnen i Dalby heligorskkyrka. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum*, s. 1–11.
- Schmelzer, Monika (2004), *Der mittelalterliche Lettner im deutschsprachigen Raum. Typologie und Funktion*. Studien zur internationalen Architektur- und Kunstgeschichte, 33. Petersberg bei Fulda.
- Timmers, J. J. M. (1967/68), Op het voetspoor van Heriman van Rolduc. *Jaarboek Rolduc*, 47, s. 96–103.
- Unnerbäck, Axel (2002), *Kulturbistorisk värdering av bebyggelse*. Stockholm, <http://www.raa.se/publicerat/9789172096073.pdf> [2017-06-19].
- Welin, Georg (2012), Dalby kyrkas äldsta historia. I: Stephan Borgehammar & Jes Wienberg (red.), *Locus Celebris: Dalby kyrka, kloster och gård*. Göteborg, s. 174–195.
- Vide, Sten-Bertil (1963), Om Dalby klostrets egendomar år 1530. *Skånes hembygdsförbunds årsbok*, s. 49–60.
- Wienberg, Jes (2012), Mellan kungar och kaniker. Dalby till debatt. I: Stephan Borgehammar & Jes Wienberg (red.), *Locus Celebris: Dalby kyrka, kloster och gård*. Göteborg, s. 18–53.